

א. אמר רב הונא אמר רב: שלשה שישבו לקיים את השטר וקרא ערער על אחד מהם; עד שלא חתמו — מעידים עליו וחותרם, וכגון ששני עדים פסלוהו בגזלנות ואלו מעידים שעשה תשובה. [אבל אמרו לא גזל — הרי כאן תרי ותרי ואינו כשר לחתום על השטר. כן פרש"י וכן פסק הרי"ף. (וכן משמע שנקטו הרא"ש והר"ן). ואילו התוס' מכשירים ופירשו בענין אחר]. משחתמו — אין מעידים עליו וחותרם, שנוגעים בעדותם הם, כי גנאי להם לישוב עם פסול בדין (רש"י).

לפירוש רבנו חננאל הרי"ף והתוס', מדובר כשחתמו שני דיינים ולא הספיק השלישי לחתום עד שקרא עליו ערער, אזי אם העידו עליו שנים מן השוק שלא גזל, אנו מעמידים אותו על חזקת כשרות ולא בטל המושב ורשאי לחתום ולהשלים הקיום [והוא הדין אם ערערו עליו שנים עדים שהוא עבד ופסול ושני הדיינים הזימום — הרי הוברר שהיה כשר מתחילה]. אבל אם אמרו שעשה תשובה, כיון שמודים לראשונים שגזלן היה, הרי ערעור הראשון קיים ובטל ועד-המושב, וצריכים לישוב ולחתום מחדש. ודעת הר"ן שגם כשמעידים שעשו תשובה לא בטל ועד-המושב.

ב. אמר רבי זירא בשם רבי אבא: שלשה שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהם (עד שלא חתמו), צריכים לכתוב 'במושב שלשה היינו והאחד איננו'. אמר רב נחמן בר יצחק: ואם כתוב בו 'שטר זה יצא לפנינו בבית דין' שוב אין צריך, וכגון שכתוב בו ואמר לנו רבינו אשי להודקק לו ולקיימו — שודאי אמר לשלשה לכתוב ולא לשנים [שהם ב"ד חצוף, אעפ"י שבדיעבד דיניהם דין, כדשמואל].

א. כתב הרא"ה (מובא בר"ן): 'חד ליתוהי' לאו דוקא, אלא די שיכתבו 'במותב תלתא הינא'. ובתוס' משמע (עמהרש"א) שלכתחילה יש לכתוב 'חד ליתוהי'. ויש סוברים שאף בדיעבד פסול ללא 'חד ליתוהי' (רמ"ה, בשו"ת הריב"ש תיג — מובא בקרבן נתנאל).

ב. נראה שמצד הדין אין מועיל קיום שטרות בדיין אחד אפילו הוא ראש הישיבה. אמנם מנהג פשוט הוא לתופשי ישיבה שחותמים ביחיד לקיים שטרות. ואפשר שבכגון זה נאמר מנהג מבטל ההלכה בדבר שבממון. (תרומת הדשן שלב).

דף כב

לו. א. הפה שאסר הוא הפה שהתיר — כיצד ומניין?

ב. האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני; טהורה אני וחזרה ואמרה טמאה אני — האם היא נאמנת?

א. האשה שאמרה אשת איש הייתי וגרושה אני — נאמנת. וכן נשביתי וטהורה אני — נאמנת, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר. וסברה היא, הוא שאסר הוא מתיר, ואין צריך קרא. אבל אם יש עדים שהיתה אשת איש או שנשבת — שוב אינה נאמנת להתיר, שלא על פיה סמכנו אלא על העדים.

א. אפילו היא לא ידעה על קיומם של העדים, אינה נאמנת. (עפ"י תוס' כג: ד"ה שתי. ובהו"א (קטז,ה) צידד להוכיח שמדין תורה אינה נאמנת, ע"ש).

ולהפך, אם היא ידעה שיש עדים ואנו לא ידענו — משמע בגמרא ממעשה דבנות שמואל (כג.). שנאמנת. ואפשר שזה דוקא בשבויה שהקילו בה, אבל באשת איש לא שמענו. (עפ"י קובץ שעורים אות סד. וכבר הוכיח כן ביש"ש ולא כתב לחלק בין שבויה לאשת איש).

ב. כאשר אינו סותר דבריו הראשונים אלא מפרשם, כגון שאומר קדשתי את בתי ואח"כ מפרש ואומר למי קידש — נאמן אפילו ללא 'מיגו' הלכך גם אם לא פירש דבריו בתוך כדי דיבור נאמן, אבל בלא"ה אינו נאמן לאחר זמן. (עפ"י תוס').

וכבר נחלקו הראשונים בדבר, האם מועיל 'הפה שאסר' לאחר כדי דיבור מדבריו הראשונים. (ע' שלש שיטות בטור אה"ע קנב, אם צריך תוך כדי דיבור או כל זמן שעוסקים בענין או אפילו לאחר מכן. ובדעת הרמב"ם — ע' מגיד משנה גרושין יב. וע' ים של שלמה (כט לד) שכתב לחלק בין אשת איש לשבויה). [ויש תולים נידון זה בשאלה אם 'הפה שאסר' מועיל מטעם מיגו או דין חדש הוא. ע"ע: מחנה אפרים איסורי ביאה יח; קובץ שעורים ב"ב ל ולהלן אותיות סג-סד; המאיר לעולם ח"א יז; הגהות ריעב"ץ]. ג. יש שהוכיחו שאומרים 'הפה שאסר'... אף להוציא ממון. (ע' בשעורי הגר"ח מטלו ריש ב"מ. וע' לעיל טז. 'הכא אין שור שחוט' וברש"י, וברש"ש יג. כתב דהוי להוציא).

ד. 'הפה שאסר' נגד חזקת אומדנא — מהתוס' (ב"ב ה. ד"ה ובא) משמע שתלוי הדבר בבעיית הגמרא שם. (וע' בקצות החשן קח סק"ה ובשיטמ"ק ב"ב שם; רש"ש להלן כב. וע' בירושלמי כאן (ה"ה) לענין הפה שאסר נגד עדים, ובפני משה שם).

מתבאר במשניות שבפרקנו שדין 'הפה שאסר' קיים הן בממונות הן באיסורין, ואף כשאין דררא דממונא (רש"י: שאין הפסד ממון לטוען. ואין אומרים נמלך הוא ולא אמר תחילת דבריו ע"ש סופו. ר"ח: אין מוחזקות בממון — כגון עדים האומרים כתב ידנו הוא אבל אנוסים היינו), וגם בטענה שיש לו בה ענין ריווחי, כגון שדה זו של אביך היתה ולקחתיה ממנו (עפ"י גמרא כג-כד).

ב. האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה פנויה אני — אינה נאמנת. ואם נתנה אמתלה לדבריה — נאמנת. ומעשה באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני. לימים עמדה וקידשה את עצמה, אמרו לה חכמים מה ראית לעשות כן — אמרה להם בתחלה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני, עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי. וזו הלכה העלה רב אחא שר הבירה לפני חכמים באושה ואמרו אם נתנה אמתלה לדבריה נאמנת.

א. המהרש"א נסתפק לומר שאפילו חזרה בתוך כדי דיבור אינה נאמנת ללא אמתלא. ב. יש מי שכתב שאם הודתה בפני בית דין או שהעמידה עדים בדבר, אינה נאמנת לחזור בה אפילו נותנת אמתלא לדבריה אלא אם חזרת בתוך כדי דיבור. (ריעב"ץ). ג. יש אומרים שמועילה חזרה אפילו ללא אמתלא, כאשר התברר בעדים שהדברים הראשונים אינם אמת. (עפ"י משנה למלך אישות ט, טו — הובא בפתחי תשובה אה"ע מח סק"ב ע"ש באורך, ובשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א פט).

ד. כתב הרא"ה (מובא בר"ן, וברמ"א אה"ע סו"ס מז), אם אמרה נתקדשתי לאיש זה, אין מועילה נתינת אמתלא להפקיע עצמה ממנו. ובנודע ביהודה (קמא ס, ומובא בפתחי תשובה סק"ג) כתב שמצד האיסור היה מועיל ורק משום דין ממון אין מועיל, ואם כן זה רק אם הודתה בפני בית דין או כשאמרה לעדים אתם עדי. (וע"ע אחיעזר ח"ג כד; אגרות משה אה"ע ח"א פט. ולפי"ז מיושבת הקושיא שהקשה בספר אילת השחר כאן על הר"ן).

ה. יש אומרים שאין מועיל אמתלא אלא לסלק הדברים הראשונים, אבל לא לקבל הדברים האחרונים, אלא כאילו לא נאמר דבר. ויש חולקים. (ע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג כד, א). ואמר רב לשמואל, הוא הדין לאשה שאמרה לבעלה טמאה אני וחזרה ואמרה טהורה אני נאמנת בנתינת אמתלה לדבריה הראשונים. ואפילו הכי לא עשה שמואל מעשה בעצמו אלא החמיר בדבר. א. הוא הדין לשאר אדם שרוצה להחמיר על עצמו שלא להאמינה — מדת חסידות היא. (עפ"י רמ"א יו"ד קפה, ג. וע' אגרות משה יו"ד ח"ד יד ואו"ח ח"ד עה, ב).

ב. הוחזקה נדה בשכנותיה, כגון שלבשה בגדי נדות — אינה נאמנת אפילו נותנת אמתלא לדבריה, שאנו מחזיקים אותה כנדה ודאי, שהרי בעלה לוקה עליה. (עפ"י רמב"ן ורשב"א; יו"ד קפה, ג). אך אם לפי האמתלא שנתנת היתה מוכרחת לעשות אותו מעשה — נאמנת (עפ"י ש"ך שם סק"ה. וע' בתורת השלמים שם סק"ו ובשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א פט).

דפים כב — כג

לז. מה הדין בעדות מוכחשת באופנים דלהלן?

- א. שנים אומרים מת בעלה ושנים אומרים לא מת.
- ב. שנים אומרים נתגרשה ושנים אומרים לא נתגרשה.
- ג. שנים אומרים נתקדשה ושנים אומרים לא נתקדשה.
- ד. ככל הנ"ל בעד אחד כנגד עד אחד.

א. שנים אומרים מת בעלה ושנים אומרים לא מת — הרי זו לא תנשא ואם נישאת לא תצא, וכגון שאומרת ברי לי שבעלי מת ונישאת לאחד מעדיה (רב ששת), אבל בלאו הכי — תצא, והבא עליה באשם תלוי. (ולמסקנת ההלכה תרי ותרי ספקא דרבנן, הלכך הבא עליה בחטאת, כי מהתורה מעמידים אותה על חזקת אשת איש שלה. (עפ"י תוס'. וע' אבני נזר או"ח תכט, ח שבפועל אי אפשר להביא חטאת). ויש אומרים שלהלכה תרי ותרי ספקא דאוריתא.) רבי מנחם ברבי יוסי אומר: אם נישאת לאחר שבאו עדים שלא מת — תצא. ופסק רבי יוחנן בהלכה זו כחכמים (כפירוש רבא).
לדעת רבנו חננאל אין לה לינשא לאחד מעדיה אלא אם יש שני עדים חוץ מאותו העד, מפני החשד. והתוס' והר"ן חולקים וסוברים שאין חשד בשני עדים המעידים.

ב. שנים אומרים נתגרשה ושנים אומרים לא נתגרשה דינה כנ"ל, אלא שבזה ראה רבי יוחנן [כפירוש רבא] דבריו של רבי מנחם, מפני שהאשה יכולה להכחישו לבעל ולומר לו גרשתי אעפ"י שלא גירשה, [והלא יש עדים המסייעים לדבריה, הלכך מעיזה פניה בפניו].
ולדברי רב אסי (ברי"ף: רב אשי. וערש"ל ורש"א) אף בזה הלכה כחכמים, אלא שאם אומרים העדים עכשיו גרשה, הואיל ואפשר לברר הדבר שאומרים לה אם כדבריך הראי לנו גיטך — הלכך תצא, [משא"כ בעדי מיתה שאי אפשר לברר שמת].

וכן פסק הרי"ף [דלא כר"ח], כחכמים וכפירוש רב אשי, הלכך כאשר מעידים לאחר זמן, בין במיתה בין בגירושין לא תצא, ואם מעידים עכשיו גירשה — תצא.
שנים אומרים ראינו שנתגרשה ושנים אומרים לא ראינוה, הרי זו לא תנשא (משום לזות שפתים. רש"י) ואם נישאת לא תצא, ואעפ"י שהם דרים בחצר אחת עמהם, אפשר שגירשה בצנעה ולא ידעו הדבר.
מהרש"ל כתב שבזמן הזה שרגילים ליתן הגט בכנופיא, אם שנים הדרים באותה חצר אומרים לא ראינו ולא שמענו שנתגרשה — תצא, אם לא שנישאת לאחד מעדיה.

ג. שנים אומרים נתקדשה ושנים אומרים לא נתקדשה — דינה כדלעיל, שלחכמים בדיעבד אם נישאת [לאחד מעדיה ובאומרת ברי] לא תצא ולרבי מנחם ברבי יוסי תצא אם נישאת לאחר שבאו העדים. (ואין מעמידים אותה בחזקת פנויה, דתרי ותרי ספקא דרבנן הלכך מדרבנן תצא. (תוס' עפ"י יבמות לא).
שנים אומרים ראינו שנתקדשה ושנים אומרים לא ראינוה, אפילו דרים עמהם בחצר אחת אין זה כעדות שלא נתקדשה, הלכך אפילו אם נישאת תצא.

ד. עד אומר מת בעלה ועד אומר לא מת — לפירוש אביי בדברי רבי יוחנן, הואיל והאמינה תורה לעד אחד בעדות אשה הרי הוא כשנים ואין דבריו של אחד במקום שנים, הלכך לא תצא, אבל לכתחילה לא תנשא משום הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הסר ממך.
וכתבו התוס': דוקא בזה אחר זה, שבא עד אחד והתירוה ואחר כך בא עד ומכחיש, אבל בבית

אחת לא. ולדעת הרי"ז אף אם בא העד השני קודם שהתירוה ב"ד לינשא, אם אך בא לאחר העד הראשון — בדיעבד שנישאת לא תצא. ולדעת הרמב"ם (גירושין יב, יט) אפילו אם באו בבת אחת, אם אומרת ברי ונישאת לאותו העד — לא תצא. והרמב"ן ועוד ראשונים השיגו. (ע"ע אבני נזר אה"ע קיד קטז).

אבל בגירושין, כיון שמעיד על אשת איש, אין דבריו של אחד כלום לומר לא נתגרשה, הלכך אפילו בדיעבד שנישאת לא תצא.

מבואר בתוס' שאפילו לא ידענו שהיא אשת איש אלא על פי העד, אינו נאמן לומר נתגרשה נגד העד האחר, [ואין כאן מיגו שהיה יכול לשתוק — כי שמא רוצה להעיד כדי לפסלו מכהונה].

וכן בקדושין, כיון שהיא בחזקת פנויה, אין העד נאמן לומר נתקדשה הלכך אם נישאת לא תצא. ולכתחילה לא תנשא — פירשו התוס' והר"ן, כגון שאנו יודעים שזרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה וכד', שהורעה חזקת פנויה, אבל בלא"ה תנשא אפילו לכתחילה. ולהראב"ד (אישות ט) אפילו בעד האומר קידשה אביה ועד אומר לא קידשה — לכתחילה לא תנשא. (וע' בבאר מחלוקתם באבני נזר אה"ע תעב).

דף כג

לח. מה הדין במקרים דלהלן?

- א. האשה שאמרה אשת איש הייתי וגרושה אני ואחר כך באו עדים שהיתה אשת איש.
- ב. באופן הנזכר, באומרת נשביתי וטהורה אני.
- ג. 'נשביתי וטהורה אני ויש לי עדים שטהורה אני'.
- ד. שבויה שנמצאת במקום אחד ויש עליה עדים במקום אחר.

א. אם באו עדים קודם שהתירוה להינשא — אינה מותרת לינשא. ואם התירוה להינשא ואחר כך באו עדים — לא תצא מהתירה [שסומכים בדיעבד שאין אשה מעיזה פניה לשקר ולומר שנתגרשה]. כן שנה רבי אושעיא וכפירוש אבוה דשמואל. אבל לרבה בר אבין (י בר אבוה) תצא [שאמנם בפני בעלה אינה מעיזה לומר גרשתני, אבל שלא בפניו מעיזה]. (ואפשר שחומרא דרבנן היא אבל מהתורה נאמנת, או אפשר שאף מהתורה אינה נאמנת אם לא מטעם 'מיגו'. ע' חזו"א קטז, ה. וע"ע אריכות רבה בשו"ת מהרי"ק עב).

נראה מדברי הרי"ף שהלכה כדעה אחרונה שאינה נאמנת ותצא. (וכן פסק רבנו חננאל. הובא ברא"ש. וכן דעת הרמב"ם — איסורי ביאה יח, כא). ואולם דעת הרמב"ן שיש לחוש לדעה ראשונה לחומרא, להצריכה גט משני, כי שמא הלכה שאין אשה מעיזה לומר גרושה אני אפילו כשאומרת שלא בפני בעלה. אבל ברי"ף משמע שאין לחוש לדעה זו. (עפ"י ר"ן). ומהרש"ל כתב שאם כבר נישאת לא תצא, ואפשר שגם רבה בר אבין מודה לדבר, ורק בהתירוה לינשא סובר שתצא מהתירה הראשון. ואין כן דעת הטור.

ב. בשבויה הקילו לדברי הכל, שאם התירוה להינשא ואחר כך באו עדים שנשבת — לא תצא מהתירה הראשון ותינשא לכתחילה (כן מבואר ממעשה דבנות שמואל. תוס'). אבל אם באו עדים קודם שהתירוה — אסורה לדברי הכל. (כן מבואר מדברי הברייתא, וע' גם בתד"ה מאן ובמהרש"א). עדי שבויה שאמרו, לאו דוקא שראוה שנשבת אלא הוא הדין כל שידעו ששהתה בין הגויים. (עפ"י שו"ת הרא"ש לב, ה ועוד).